

ILOK, crkva Sv. Ivana Kapistrana s dijelom srednjovjekovnih zidina

(danas u sastavu samostana) i jakim jugozap. bastionom. Zap. dio je porušen, a na preostalim zidinama vidi se majstorski izvedeno krunište sa strijelnicama. Iz sr. vijeka sačuvan je i romanički stupac s reljefom *Agnusa Dei* (XII. st.). Od šest crkava nađeni su samo temelji trobrodne crkve Sv. Petra i temelji gotičke crkve s poligonalnim svetištem i ulomcima svodnih

ILOK, nadgrobna ploča Nikole Iločkoga u crkvi Sv. Ivana Kapistrana

rebara (oko 1500). Jednobrodna gotička franjevačka župna crkva Sv. Ivana Kapistrana bila je pregrađena u XVIII. st. (barok) i ponovno 1900–06 (neogotika). Tada joj je H. Bollé prigradio dvije bočne kapele, a zvonik znatno povišio. U crkvi se nalaze nadgrobne ploče s likovima Nikole (1477) i Lovre Iločkoga (1525), plemića Brnjakovića (1727. i 1730) a na glavnom oltaru slika Sv. Ivana Kapistrana, branitelja Beograda, koji je u Iloku umro 1456. Za tur. vladavine 1566–1697. Ilok je sjedište srijemskog sandžaka. U to je vrijeme jedna od kula pretvorena u kupelj (hamam), kojoj su zidovi ukrašeni arabeskama. Tada je sagrađen i turski mauzolej (turbe), rijetka građevina u tim krajevima. Nakon odlaska Turaka podignut je na gradskim zidinama jednokatni franjevački samostan u obliku slova U. Do refektorija vodi bogato figuralno ukrašen portal. U samostanu je ćelija Ivana Kapistrana potom biblioteka s oko 4000 knjiga (XVI–XIX. st.), intarzirani stolovi iz 1726 (dar fra Petra Pastirovića) i mramorni praonik, a među baroknim slikama je zavjetna iz 1772. Ilok je postao središte golemo posjeda knezova Odescalchi. Oni su sagradili dvokatni dvorac u obliku slova U s dvostrukim arkadama u dvorištu (grbovi nad ulazima). Obnavljan je 1793, 1839, i 1889. U njemu je zavičajni muzej (zbirke: arh., etnografska, kulturnopov. i ostaci zbirke Odescalchi). Uz dvorac su skladno građena žitnica i prostran park s egzotičnim drvećem. Poklonac Ivana Nepomuka podignut je na srednjovj. zidu u doba klasicizma. Na groblju je kapela Sv. Roka s baroknim oltarom. LIT.: A. Horvat, Ilok ili – ne znamo dovoljno što imamo, Bulletin JAZU, 1958. – Ista, O utjecajima Parlerova praškog kruga na arhitektonsku plastiku iz Iloka, Peristil, 1963–64, 6–7. – M. Valentić, Kamene spomenice Hrvatske XI–XIX. stoljeća (katalog), Zagreb 1969. – I. Mirnik, O novijim arheološkim nalazima u Iloku, Vijesti MK, 1973, 3–4. – V. Radauš, SSS, str. 123–138. – A. Horvat, Dva epitafa u Iloku, Zbornik za likovne umjetnosti (Novi Sad), 1979, 15. – D. Vukičević-Samaržija, Sakralna gotička arhitektura u Slavoniji, Zagreb 1986. – M. Batorović, Iločani, Vinkovci 1990. – J. Meder, Orgulje u Hrvatskoj, Zagreb 1992. – Ilok u hrvatskoj kulturi, Zbornik muzeja grada Iloka, 1992, 1. A. Ht.

ILOVIK, otok i selo J od Lošinja. Na vrhu Straža bila je velika prapov. gradina; na lok. Sićadrija nalaze se ruševine ranosrednjovj. crkve Sv. Andrije. Na susjednom otoku Sv. Petra, nasuprot selu, proteže se kilometar duga rimska arheol. zona (temelji zgrada, ostaci mozaika, ulomci žara, grobovi, novac). U XI. st. sagrađen je na otoku benediktinski samostan *Sancti Petri de Nemois* ili *de Neumis*. Kompleks je zapremao površinu pravokutnika (20 × 33 m) unutar perimetralnoga zida, građena od lomljenca i raščlanjena na vanjskoj strani lezenama (sačuvan u cijelom opsegu; unutrašnji su zidovi porušeni, a prostor pretvoren u groblje). Kod prekopanja groblja pronađen je potpuno očuvan sarkofag. Jednobrodna crkva unutar samostanskoga sklopa srušena je potkraj XIX. st. prilikom gradnje nove crkve. God. 1597. Venecija je sagradila na otoku Sv. Petra kulu kvadratična presjeka za obranu protiv uskoka.

LIT.: J. Čus-Rukonić, Arheološka topografija otoka Cres i Lošinja, u knjizi: Arheološka istraživanja na otocima Cresu i Lošnju, Zagreb 1982. B. F.

ILOVŠEG, Kristof Andrija → JELOVŠEK, KRISTOF ANDRIJA

ILUMINACIJA, oprema i ukras rukopisa inicijalima, minijaturama i različitim ornamentima (tzv. zastavice, ukrasni motivi na marginama i dr.). Razvitak iluminacije prati razvitak lik. umjetnosti srednjega vijeka, a kao kreativna umj. grana zamire s pojavom tiskane knjige u XV. st., premda se rukopisi ukrašavaju i nakon toga. U Hrvatskoj se čuva znatan broj iluminiranih rukopisa; od njih je velik dio pisan u nas, a manji je dio izrađen u nekom stranom skriptoriju po narudžbi iz Hrvatske. Također ima dosta takvih za koje se pretpostavlja da su nastali u inozemstvu. Nasuprot tome, niz vrlo vrijednih rukopisa koje su pisali ili ukrašavali domaći majstori nalazi se danas u inozemstvu. Pojedini kodeksi stranoga podrijetla očito su nadahnuli domaće iluminatore. Pretežan broj tih rukopisa odaje bližu ili dalju vezu s iluminatorskim radionicama J Italije (predromanika, romanika) i S Italije (romanika, gotika, renesansa); znatno manji broj upućuje na skriptorije u Mađarskoj (romanika, gotika, renesansa), a tek izuzetno na radionice u Francuskoj i Njemačkoj (romanika, gotika) te u Češkoj (gotika).

Najstariji predromanički iluminirani rukopis sačuvan u Hrvatskoj jest »Splitski evanđelistar« iz VIII. st. Pisan je najvjerojatnije u nekom lokalnom skriptoriju. Ima nekoliko inicijala ukrašenih u duhu vremena jednostavnim crtežima (L s likom ribe). U istom rukopisu iluminirani su dodaci iz IX. st. i oni iz XI/XII. st. inicijalima ukrašenim pletetom; njihove vrpce završavaju sitnim životinjskim glavama. Slično je urešen prepletanim inicijalima »Passionale« (MR 164) zagrebačke Metropolitane, što ga je u XI. st. ispisao splitski dakon Majo. Posebno mjesto među iluminiranim rukopisima XI. st. pripada fragmentima »Rapskoga evanđelistara« u

ILUMINACIJA IZ HRVOJEVA MISALA. Carigrad, Muzej Topkapi

kojemu se pojavljuje najraniji primjer figuralne iluminacije u našim krajevima. Ostali rukopisi iz istoga vremena, ukrašeni kompliciranim pleternim inicijalima, također su s područja Dalmacije («Liber sequentiarum» i ulomak Svetog pisma u franjevačkom samostanu u Šibeniku; fragment Biblije u dominikanskome samostanu u Dubrovniku). U skriptorijima na jadranskoj obali nastajali su u to vrijeme rukopisi ukrašeni zanimljivim zoomorfnim inicijalima, od kojih se neki nalaze u rukopisima šibenskoga franjevačkoga samostana i u biblioteci dominikanaca u Dubrovniku (spisi pape Grgura). U toj je skupini najzanimljiviji po svojem zoomorfnom ukrasu »Evangelistar« samostana Sv. Nikole u Osoru (sada u Vatikanskoj biblioteci u Rimu), ukrašen viticama na čijim su krajevima pasje glavice i kraj njih ljudski likovi. Inicijalima toga montecassinskoga tipa ukrašen je i zagrebački »Misal Sv. Sabine« (Metropolitana, MR 166), pisan vjerojatno u Dalmaciji u XII. st. Sličnoga su tipa i iz istoga vremena dva rukopisa u riznici splitske katedrale (misal br. 624 Scr. D i evangelistar 625 Scr. C) kojih je dekoracija izvedena u kombinaciji biljnih i zoomorfnih motiva uz ljudske likove (golišavi dječak ant. koncepcije) i životinje, prikazane ponekad u međusobnoj borbi.

U XIII. st. sve se veći broj rukopisa može vezati uz rad dalm. skriptorija u kojima ima biz. utjecaja iz različitih centara. U zadarskome krugu XIV. st. ističu se antifonari i graduali u franjevačkome samostanu u Zadru, bogato ukrašeni velikim inicijalima, minijaturnim prizorima i životinjskom dekoracijom u živim bojama i zlatu. Više rukopisa zagrebačke Metropolitane u vezi je sa skriptorijima S Italije (Bologna, Padova). Pod utjecajem sitnoslikarske škole koja je djelovala uz sveučilište u Bologni nastali su u XIV. st. i neki rukopisi knjižnice kaptol u Trogiru, dominikanaca u Splitu i franjevaca u Šibeniku. Iz poč. XIV. st. sačuvalo se više iluminiranih rukopisa proizašlih iz sjevernofranc. skriptorija («Svečana Biblija zagrebačke katedrale», Metropolitana, MR 159) ili izvedenih pod franc. utjecajem s karakterističnim »drolerijama« na marginama (rukopis Tome Akvinskoga o Aristotelu u knjižnici dubrovačkih dominikanaca; »Zlatna

ILUMINACIJA IZ TROGIRSKOGA EVANDELISTARA, XIII. st. Trogir, riznica katedrale

legenda« Jakoba iz Voragine, 1307, u šibenskome franjevačkome samostanu). U XIV. i XV. st. u Dalmaciji i Istri sve se više javljaju imena domaćih iluminatora (Jakov iz Zadra 1363; Marin Kovačević 1405. i 1412; Marin Ratković 1413. i 1443; I. Okruglić 1453). Djeluje i mnogo iluminatora glag. rukopisa koji iskazuju znatnu slobodu u izvedbi inicijala i figurativnih minijatura. Najraskošnije ukrašen glag. rukopis je »Hrvojev misal« (danas u muzeju Topkapi u Carigradu). Pisao ga je glagoljaš pop Butko oko 1407. po narudžbi splitskoga hercega i bos. vojvode Hrvoja Vukčića Hrvatinića za crkvu Sv. Mihovila u Splitu. Oko 380 inicijala je bogato ukrašeno, a 94 minijature sasvim su osebujne: prikazuju radove tijekom godine i prizore iz Staroga i Novoga zavjeta u živim bojama i zlatu. Glag. rukopise iluminira i Juraj Prenčić iz okolice Nina, koji se obvezuje 1455. da će ispisati starosl. misal; J. Blažević iz Modruša ukrašava u Zadru 1460. misal za Ivana Grisogona. Statut grada Splita iluminirao je 1395. redovnik Mihovil, rukopis »Quadragesimale« ispisao je za franjevački samostan u Šibeniku u prvoj pol. XV. st. Andrija iz Splita, a lijepi glagoljski »Misal« u Vrniku ukrašio je 1456. senjski arhidakon Toma. Jedan od najljepših dalm. rukopisa XV. st. jest »Misal«, koji je nekoć pripadao knjižnici Zmajevićeva seminara u Zadru; u njemu se pojavljuju izraziti renesansni elementi bliski elementima iluminiranih rukopisa s područja Italije. Mlet. utjecaji očituju se u rukopisima zadarskoga i dubrovačkoga franjevačkoga samostana (psaltiri), te u »Statutu Vodnjana« u Istri.

U Zagrebu se u XIV. st. spominju u arhivskoj građi imena nekih slikara kojima se pripisuje i minijatorska djelatnost. Pretpostavlja se da je tu u XV. st. za vrijeme biskupa Osvalda postojala minijatorska škola, kojoj se pripisuju skromne iluminacije rukopisa iz zbirke Metropolitane (misali MR 13, MR 73, MR 133; pet brevijara; nekoliko listova antifonarija; dva lekcionarija, MR 33, MR 118) i Arhiva HAZU (dva misala: D 23, C 59). U nizu kodeksa nastalih u Zagrebu ističu se dva koja se mogu vezati uz djelatnost majstora Johannesa Almanusa. On je potkraj XV. i poč. XVI. st. radio u Zagrebu kao tipični predstavnik kasne sjevernjačke gotike (misal MR 170

·Benedicamus p̄em q̄f. c. f. l.

Exau. **X.** Dñe exau. **or.**
di nos domine scē i
p̄ om̄p̄e et. **Ad p̄essi. R.**

B̄ndicat nos d̄s. **X.** Om̄is t̄i

O. D̄ps q̄m̄isic̄ **dia.**
d̄s qui trinus es i p̄r
sonis q̄unus i s̄bstantia
exaudi p̄ces p̄p̄i tui p̄ia
ut p̄ip̄ius humilitatem
tue maiestati ab oib̄ cū
p̄cis absolue. q̄ ciuitas
et̄nā tribue. **P̄ xpm̄. d̄s**
Ad missam introitus.

famulis tuis i confesio
ne uere fidei et̄ne trinita
tis gl̄iam agnoscere. et
i pot̄tia maiestatis ad
rare unitatē q̄s. ut et̄c̄
fidei s̄mitatē. ab om̄ib̄
sēp muniam adūsis. **P̄.**

Rs. V. Ad Romanos.
Alatudo diuitiarum
sapie q̄ sciētie dei. q̄ in
cōpl̄xibilia s̄t iudicia
et̄. q̄ inuestigabiles uie
eius. Quis enī cogno
uit s̄c̄m̄ dñi. Aut qui
consiliarius ei s̄nt. Aut
quis prior t̄cedit illi re
tribuetur ei. Qm̄ ex
ip̄o q̄ p̄ip̄m̄ q̄ ip̄o s̄nt o
m̄ia. Ip̄i honor q̄ gl̄ia i se
cula secl̄a s̄cl̄orū. amen.

gr̄. B̄ndictus es dñe qui in
tueis abyssos q̄ sec̄es s̄t cl̄eru
byn. **X.** B̄ndictus es i thro
no regni tui q̄ laudabilis i
secl̄a. **Alla. X.** Honor uir
tus q̄ imp̄ius laus sit q̄ t̄c̄
q̄ pot̄estas p̄ s̄m̄ta secl̄a s̄c̄
trinitati p̄i nato atq̄ s̄c̄o sp̄i
Ill. t. Erat. S. Ioh̄anes.
h̄o ex phar̄iseis iudeoz
nomine. princeps iude
orū. Hic uenit ad iher̄m̄
nocte. q̄ dicit ei. Rabbi sei

E nedieta sit sc̄a trinitas atq̄
i diuina unitas cōfitebim̄i
ei q̄ fecit nob̄m̄ miām suā.

ps. B̄ndicamus p̄res q̄ fili
um cū s̄c̄o sp̄u laudem̄ q̄ s̄r.

O. D̄ps s̄p̄it̄ne **or.**
d̄s qui redisti nob̄m̄

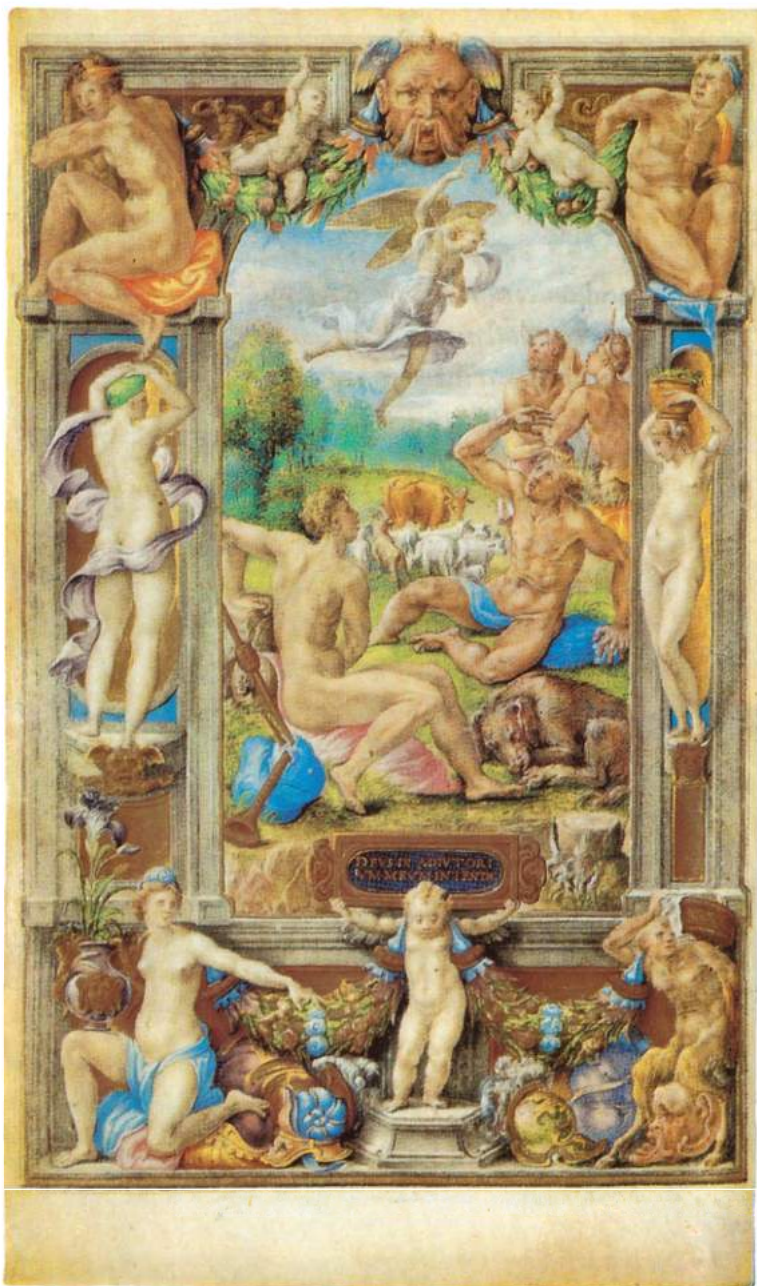
i antifonarij MR 10 iz Metropolitane, te »Misal Jurja Topuskoga« ms. 354 iz riznice zagrebačke katedrale). Primjer su renesansne iluminacije 17 listova kojima je nadopunjen »Misal Jurja Topuskoga«; izveo ih je najveći hrv. minijaturist *J. Klović*, koji je 1523–26. radio u dvorskoj radionici u Budimu. U Istri, Dalmaciji i kontinentalnoj Hrvatskoj nastavlja se iluminatorski rad na rukopisima u XVII, XVIII. i XIX. st. Među kasnim iluminiranim rukopisima nalaze se radovi *Bonaventure Gučetića* (1541) i dva korala *B. Razmilovića*, koji u splitskome Poljuđu slika u franjevačkome samostanu (1675). Tijekom XVII. i XVIII. st. izvedeno je mnogo diploma, kartulara, kapitulara i dekreta, često s portretima osoba koje se u njima spominju. U kontinentalnoj su Hrvatskoj, osim nekih zagrebačkih kanonika, nastavljali iluminatorsku djelatnost u XVII. i XVIII. st. osobito pavlini (»Pavlinka pjesmarica« 1644, »Lepoglavski procesional« 1751 – NSB u Zagrebu, R 3629, R 3612). Među posljednje iluminirane rukopise ubraja se »Antifonarij«, što ga je 1818. ispisao goticom Dubrovčanin *Bernardin Vujičić*.

LIT.: *G. Sabalich*, Le miniature antiche di Zara, Zadar 1908. – *H. Folnesics*, Die illuminierten Handschriften in Dalmatien, Leipzig 1912. – *Isti*, Die illuminierten Handschriften im Österreichischen Küstenlande, in Istrien und der Stadt Triest, Leipzig 1917. – *V. Novak*, Najstariji dalmatinski rukopis Evangelium Spalatense, VjAHD, 1923. – *Lj. Ivančan*, Pasionali zagrebačke katedrale, Sv. Cecilija, 1924. – *F. Fancev*, Kulturno-literarni rad u Zagrebu za prvih pet vijekova njegove historije, u katalogu: Kulturno-historijska izložba grada Zagreba, Zagreb 1925. – *K. Stošić*, Rukopisni kodeksi sv. Franje u Šibeniku, Croatia Sacra, 1933. – *Lj. Karaman*, O umjetničkoj opremi knjige u Dalmaciji, u knjizi: Eseji i članci, Zagreb 1939. – *D. Kniewald*, Zagrebački liturgijski kodeksi XI–XV stoljeća, Croatia Sacra, 1940. – *Isti*, Misal čazmanskog prepošta Jurja de Topusko i zagrebačkog biskupa Šimuna Erdődy, Rad JA, 1940, 248. – *Isti*, Iluminacija i notacija zagrebačkih liturgijskih rukopisa, ibid., 1944, 279. – *C. Fisković*, Dubrovački sitnoslikari, Prilozi–Dalmacija, 1950. – *M. Brlek*, Tri rukopisna kodeksa dubrovačke prošlosti, Anali–Dubrovnik, 1954. – *A. Simić-Bulat*, Omiška dukala, Prilozi–Dalmacija, 1956. – *D. Keckemet*, Romaničke minijature u Splitu, Peristil, 1957, 2. – Minijatura u Jugoslaviji (katalog), Zagreb 1964. – *A. Badurina*, Fragmenti iluminiranog evanđelistara iz kraja XI st. u Rabu, Peristil, 1965–66, 8–9. – *A. Deanović*, Iluminacije »Rolandine« iz zbirke zagrebačke Metropolitane, ibid., 1971–72, 14–15. – *I. Golub*, Juraj Julije Klović Hrvat, ibid., 1973–74, 16–17; 1975–76, 18–19; 1977, 20. – *M. Cionini Visani* i *G. Gamulin*, Julije Klović, Zagreb 1977. – *A. Badurina*, Iluminirani rukopisi u: Zlatno doba Dubrovnika XV i XVI stoljeće, Zagreb–Dubrovnik 1987. A. De.

IMOTSKA KRAJINA, područje u Dalmatinskoj zagori iza planine Biokova do granice prema Hercegovini. Naseljena u mlađem kamenom (Grabovac, Zagvozd, Runović, Proložac, Krstacije), bakrenom (Vinjani, Grabovac, Slivno) i brončanom dobu (Studenci, Proložac). Tragovi ilir. groblja s brojnim prilikama otkriveni su u selu Postranju. Rimljani su preko Krajine izgradili put koji je od Salone preko Trilja vodio u Naronu. Na čitavu području nalaze se ostaci iz rim. doba, a najveće naselje *Novae* bilo je na mjestu današnjega sela Runovića. Očuvani su i brojni rim. natpisi (natpis u čast vladara Galijena i Valerijana u Runoviću, memorijalna ploča caru Marku Aureliju u Kamenmostu), rim. mostovi (Postranje, Kamenmost), ostaci utvrda i dr. Na lok. Dikovača u selu Zmijavcima ostaci su starokršć. crkve, a u Cisti dviju malih starokršć. crkava od kojih je jedna memorija iz VI. st. Osobito je važno bilo naselje Proložac, gdje su zemlju imali rimski veterani; tu su pronađene starokršć. i starohrvatska crkva na mjesnome groblju. Do XII. st. Krajina je u sastavu Hrvatske, a potom je bila u vlasti Nemanjića, bos. kralja Tvrtka i ug. kraljeva. Od srednjovj. spomenika najviše se očuvale stećci iz XIV. i XV. st., bogato urešenih reljefima (Lovreć, Cista, Studenci, Proložac, Slivno, Zagvozd). Tvrdava u selu Prološću spominje se 1444. u vlasti hercega Stjepana Vukčića Kosače, a nakon dolaska Turaka je nadograđena. Na izvoru rijeke Vrljike ostaci su vjerojatno srednjovj. crkve; zacijelo ih je bilo više, no Turci su ih porušili. Kada je I. k. u XVIII. st. ponovno potpala pod mletačku vlast, neke su crkve obnovljene, ali većinom su građene nove, u skromnim oblicima seoskoga baroka, sa stećcima ugrađenima u temelje. Unutrašnjost im se uglavnom sastoji od jednostavnih drvenih oltara domaćih drvodjelaca, nekoliko slika putujućih slikara, i nešto očuvana srebrna crkv. posuda XVIII–XIX. st. Od Turaka nije ostalo mnogo tragova: ruševine stražarnice (Proložac), džamija koja je 1722. pretvorena u crkvu (Glavina), ostaci tvrđave (Lovreć) i dr.

LIT.: *F. Bulić*, Novi prethistorijski nahodjaji iz Grabovca, Bulletino ASD, 1898. – *I. Tonković*, Starokršćanska crkva pod gomilom Dikovača u Zmijavcima župe Podbablja Imotskoga, ibid., 1899. – *L. Jelić*, Najstariji kartografski spomenik o rimskoj pokrajini Dalmaciji, GZMBiH, 1899. – *K. Patsch*, Rimski mjesta po imotskom polju, ibid., 1900. – *L. Katić*, Stećci u Imotskoj krajini, SHP, 1954. – *A. Ujević*, Imotska krajina, Zagreb 1964. N. B. B.

IMOTSKI, gradić u Dalmatinskoj zagori; prvi ga put spominje Konstantin Porfirogenet u X. st. kao središte srednjovj. župe *Imote*. U to vrijeme postojala je samo tvrđava, sagrađena na klisuri iznad Modroga jezera, koja je

J. KLOVIĆ, Navještenje pastirima, iluminacija iz Časoslova Farnese. New York, Pierpont Morgan Library

poslije proširivana i pojačavana (danas u ruševinama). Na ulazu u tvrđavu je crkva iz XVIII. st., podignuta nakon odlaska Turaka. Franjevački samostan iz 1738. pregrađen je u prošlom stoljeću. U samostanskoj muzejskoj zbirci čuvaju se brojni predmeti od kojih se ističu ulomci iz starokršć. bazilike u Zmijavcima, rijetki primjerak antependija vezanoga na svili iz XVIII. st. i dr. Spomenik Tinu Ujeviću (1980) rad je kipara K. Bošnjaka. Na lok. *Imotski gaj* otkrivene su prapov. gomile i rim. grobovi.

LIT.: *Horvat–Matejčić–Prijatelj*, Barok.

N. B. B.

IMPRESIONIZAM, smjer u novijoj eur. umjetnosti koji se 60-ih godina XIX. st. pojavljuje u Francuskoj, opredjeljujući se za neposredno promatranje prirode povezano sa spontanom fiksiranjem trenutnih dojmova i doživljaja. I. ističe senzualistički odnos prema stvarnosti, zaustavlja se na prolaznome i pojedinačnome, približava se duhu i motivima modernoga, gradskoga života. Da bi se to postiglo, trebalo je napustiti atelje i slikati u prirodi (*plein air*), prilagođujući izvedbu brzim promjenama dojmova i ozračja. S tradicionalnim slikarstvom prekinuo je *E. Manet*; njegov je način oduševio mlađe umjetnike koji zajednički izlažu u Parizu 1874. Najistaknutiji među njima bili su *C. Monet*, *C. Pissarro*, *E. Degas*, *A. Sisley*, *A. Renoir*, *B. Morisot*, *P. Cézanne* i *A. Guillaumin*. Impresionisti slikaju učinak svjetlosti u trenutku kada slika nastaje, udaljuju se od narativnoga tumačenja sadržaja i reprezentativnih motiva. U prvome su planu prolazni učinci boje i svjetla, dok se predmetu i crtežu pridaje manja